

Bertók Rózsa

MORÁLFILOZÓFUS VAGY KÖZGAZDÁSZ? (II.)

Adam Smith hatástörténete a 20. században

A filozófiának s a filozófiatörténetnek egyik legnagyobb értéke a hatástörténetében rejlik. A jelenlegi Adam Smith-renaisszánsz nem csupán a morálfilozófusnak, hanem a felfedezetlen igazi közgazdásznak is szól. Adam Smith, mint a nemzetek gazdagságának (wealth of nations) történeti elemzője, figyelembe vette az individuumot, azt az egyént, aki megalkotja, leírja, kitalálja, megéli, értelmezi saját cselekedeteit, s a mások/a másik jelenlétét is belekalkulálja, megfigyeli, megismeri. Így egyúttal az egyének társas együttműködésének módszertanát dolgozza ki. Világossá válik, hogy Adam Smith láthatatlan kezének (invisible hand) eszméje alapján létrejött elfogulatlan szemlélet (impartial view) alapozta meg Immanuel Kantnak a kategorikus imperativusát. A hatástörténet ez idáig inkább David Hume-ra koncentrált, kinek szintén elvülhetetlen szerepe van a smithi, ma empátiának értendő szimpátia (sympathy) kidolgozásában. A hatástörténet Smith előtti szálai szépen látszanak: Grotiuson keresztül a sztoicizmusig vezetnek.

A Smith utáni hatástörténet módszertani vizsgálata a 20. századtól indul visszafelé. A kérdésünk ma az, hogy mely szerzők vették kölcsön és használták, gondolták tovább az ő műveit, passzusait. S kiket inspirált további értékes s főleg hasznos gondolatok megfogalmazására. Így bukkanunk az ő segítségével Amartya Sen nyomán a szegénység problémájának nem szokványos megoldására, az abszolút s a relatív kategóriák újradefiniálására Smith bőrcipőjének segítségével. Fred Hirschnek, a „helyzeti javak” (positional goods) elhíresült fogalomalkotását szintén Smith inspirálta a korlátozottan rendelkezésre álló javak elosztásának módjai kapcsán. Smith a szabadság korlátozásának tilalmáról írt a munkavállaló szegényekkel kapcsolatban. Számos játékelméleti illusztráció is visszavezethető rá, gondoljunk akár Townsend szegénységelméletére, Malthusnak az élelmezést és szaporodást összefüggésbe hozó tanaira, vagy Hardinnak a mentőcsónak etikájára (life-boat ethics).

A mai társadalmak problémái, a globalizmus új kihívásai szempontjából keresik a kutatók, hogy mivel lehet „felülírni” a gazdasági, érzelmi, származásbeli, szociális, habitusbeli eltéréseket. Azt, hogy miként lehet ugyanabban az időszakban egy helyen élőket, dolgozókat, tanulókat rávenni arra, hogy háborúzás, ellenségeskedés, bosszúállás helyett kooperáljanak. A toleranciára, szolidaritásra, bizalomra, összefogásra keresik Smith nyomán a közös tőkét Evensky, Sen, Fukuyama.

Az *Erkölcsei érzelmek elméletének* 250. évfordulójára rendezett oslói konferencia az elhanyagolt smithi kategóriák elemzésére fókuszált. Sokáig nem keresték, vagy nem nála keresték a kanti társiasság eredetét. A „társtalan társiasságban” a társtalanság lett hangsúlyos, ami az elidegenedéshez, a magányosság vizsgálatához vezetett. A 20. század végének társadalmi változásai kikényszerítik az új dimenziók kutatását, s ehhez elengedhetetlen az emberi természet vizsgálatának folytatása, mely a felvilágosodásnál elakadt. A közösségi cél szempontjából mára már más értelmet kap a nemzet, s az együvé tartozás bázisa lett a globális szempont. A lokális s a globális összhangja a hangsúlyos, mely új kihívás is az emberi természetről szóló kutatások számára, s egyben programját is adja a különböző tudományterületeknek. Smith írásaiban még mindig sok felfedezetlen adalék van az együttérzés lehetőségeiről éppúgy, mint a sértettségéről (resentment) vagy az ember túlzott elfogultságának kiküszöböléséről.

A smithi koncepciót mindenhol átható kölcsönösséget – mely hol a piaci cserében, hol az érzelmek viszonyosságában mutatkozik meg –, a nehezteléssel való együttérzés kapcsán, vagy az együttérzésben a neheztelés alapján érhetjük tetten. A neheztelés erénnyé válásában kikristályosítja az igazságtalanságok történelmi emlékeit, miközben a megbékélés és a türelem praxisában el is tünteti őket.

Adam Smith hatástörténete nemhogy nem ért véget, hanem igazán csak most kezdődik, ennek kapcsán nem a kisajátításáról van szó, nem a chicagói Smith-t felezik el a Kirkcaldy Smith-szel, hanem értékes és hasznos gondolatait komolyan veszik és felhasználják. Mert nincsenek elkülöníthető s egymástól elszakítható részei sem a könyveinek, sem a gondolkodásának. A filozófiája nélkül nincs közgazdasági elmélete, a közgazdasági koncepciója nem érthető a filozófiája nélkül, s ahogy a láthatatlan kéz a morálfilozófiája, az elfogulatlan szemlélet a gazdasági folyamatoknak is az erény-alapja. Adam Smith filozófus közgazdász, közgazdász filozófus.